

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Doelmatigheidsanalyse vastgestelde archeologische zones

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Doelmatigheidsanalyse vastgestelde archeologische zones

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 228

AUTEURS

Marleen Martens, Katrien Cousserier, Kristof Haneca & Raf Ribbens

JAAR VAN UITGAVE

2022

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Gonda Callaert

LEDEN KLANKBORDGROEP

Marleen Martens, Katrien Cousserier, Kristof Haneca & Raf Ribbens

OMSLAGILLUSTRATIE

Opgaving Ieper, De Meersen, Lange Meersstraat, 2018
Copyright Onroerend Erfgoed, foto: Kris Vandevorst

FOTO'S EN ILLUSTRATIES

Copyright Onroerend Erfgoed

agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroenderfgoed.be
www.onroenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

<https://doi.org/10.55465/OHGX9531>
ISSN 1371-4678
D/2022/3241/237

////////////////////////////////////

DOELMATIGHEIDS-
ANALYSE
VASTGESTELDE
ARCHEOLOGISCHE
ZONES

////////////////////////////////////

MARLEEN MARTENS, KATRIEN COUSSERIER, KRISTOF HANECA, RAF RIBBENS

INHOUD

1	BELEIDSKADER	5
2	INLEIDING.....	5
3	HISTORIEK WETENSCHAPPELIJKE INVENTARIS ARCHEOLOGISCHE ZONES	6
4	JURIDISCH KADER VASTSTELLEN VAN ARCHEOLOGISCHE ZONES.....	8
5	RECHTSGEVOLGEN VAN DE VASTSTELLING	8
6	SAMENSTELLING EN ONTSLUITING VASTGESTELDE ARCHEOLOGISCHE ZONES	9
7	LOPENDE INITIATIEVEN.....	10
8	DOELMATIGHEIDSANALYSE RECHTSGEVOLGEN VASTGESTELDE ARCHEOLOGISCHE ZONES.....	11
9	CONCLUSIE.....	14
10	LITERATUUR	15

1 BELEIDSKADER

Het onderzoek naar de doelmatigheid van de rechtsgevolgen van de vastgestelde inventarissen onroerend erfgoed kadert in de uitvoering van de Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2019-2024 van minister Matthias Diependaele. Daarin neemt hij zich voor de doelmatigheid van de vaststelling van de inventarissen te optimaliseren. Dit initiatief 4.2.1.1. wordt op pagina 20 verwoord als volgt: *“De vraag is of het vaststellen van inventarissen niet haaks staat op de ambitie om lokale overheden een lokaal erfgoedbeleid met eigen accenten te laten ontwikkelen. Daarenboven creëert het vaststellen van inventarissen grote onduidelijkheid op het terrein: wat is het verschil met de wetenschappelijke inventaris, en met beschermd erfgoed. De komende regeerperiode willen we daarom de inventarisatiepraktijk onder de loep nemen: het tot stand komen ervan, de criteria en de gevolgen. We onderzoeken of de rechtsgevolgen van de vaststelling beantwoorden aan de huidige doelstellingen van het onroerenderfgoedbeleid en of de inspanningen om vast te stellen wel voldoende effecten genereren. We doen dit in samenspraak met het beleidsdomein Omgeving en met de lokale besturen. De resultaten van dit onderzoek vormen de basis voor het bijsturen, herzien of afschaffen van het instrument van vaststelling¹.”*

De Visienota lokaal onroerenderfgoedbeleid stelt reeds dat de verantwoordelijkheid voor zowel het inventariseren van (wetenschappelijke) archeologische zones als het vaststellen van archeologische zones de bevoegdheid van de Vlaamse overheid en het agentschap Onroerend Erfgoed blijft. Rest dus de vraag naar de doelmatigheid².

2 INLEIDING

De doelmatigheid van de rechtsgevolgen van de vastgestelde archeologische zones vormt het onderwerp van het voorliggende document. Hierbij willen we twee hoofdvragen beantwoorden. De eerste hoofdvraag die we pogen te beantwoorden is of de rechtsgevolgen van de vaststelling beantwoorden aan de huidige doelstellingen³ van het onroerenderfgoedbeleid: voor de vastgestelde archeologische zones komt dit neer op het streven naar het ex situ bewaren van het bodemarchief door het om te zetten in kennis over het verleden van de mens en zijn leefomgeving. Een tweede vraag is of de inspanningen die geleverd worden wel voldoende effecten genereren. We gaan hieronder slechts beknopt in op de historiek, de methodologie en de rechtsgevolgen van de archeologische zones (AZ), aangezien deze aan bod komen in een afzonderlijke publicatie⁴.

¹ Beleidsnota 2019-2024 Onroerend Erfgoed.

² S.N. 2021: Visienota Lokaal Onroerenderfgoedbeleid, ingediend door de Vlaamse minister van financiën en begroting, wonen en onroerend erfgoed, Vlaamse Regering, 2602 DOC.0194/2BIS, 25-26 [online], <https://beslissingenvlaamseregering.vlaanderen.be/document-view/6037C645339140000800036F> (geraadpleegd op 9 juli 2021).

³ In de memorie van toelichting bij het decreet ([g1014-1.pdf \(vlaamsparlament.be\)](https://www.vlaamsparlament.be/g1014-1.pdf)) worden oppervlaktedrempels ingesteld waarbij bepaalde oppervlaktecategorieën vrijgesteld worden van een preventief archeologisch onderzoek. Hier kan een onderscheid gemaakt worden tussen gekende archeologische zones en ongekend archeologisch gebied. Gezien in archeologische zones de kans op het aantreffen van een site groter is dan buiten een gekende archeologische zone kan moeilijker een vrijstelling geboden worden van preventief archeologisch onderzoek omdat de baten er hoger liggen. De baten bestaan uit een verantwoorde omgang met het archeologisch erfgoed door het ex situ te bewaren en het bodemarchief om te zetten in kennis over het verleden van de mens en zijn leefomgeving.

⁴ COUSSERIER K., MARTENS M. & MEYLEMANS E. 2021: *Inventariseren van archeologisch erfgoed in Vlaanderen. Historiek, methodologie, doelstellingen en resultaten*, Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed 194 [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/6370>.

3 HISTORIEK WETENSCHAPPELIJKE INVENTARIS ARCHEOLOGISCHE ZONES⁵

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) is een inventaris van vindplaatsen en “waarnemingen” met een relevantie voor archeologisch onderzoek of beheer in Vlaanderen. Bij de opstart van de CAI was bepaald dat deze inventaris twee lagen moest bevatten. Ten eerste een laag met vindplaatsen of waarnemingen van diverse aard en betekenis waarvan de informatie omwille van privacy en de kwetsbaarheid van de archeologische vindplaatsen aanvankelijk niet vrijgegeven werd aan niet-archeologen. Deze laag bevat informatie waarvan de interpretatie vrij complex kan zijn. Daarom was er ook nood aan een laag met wat toen beheerszones werden genoemd, die publiek was en in functie van ruimtelijke planning en advisering kon worden gebruikt. Het was de bedoeling dat deze beheerszones zouden bestaan uit afgebakende gebieden waarbinnen op basis van informatie uit de CAI en landschappelijk onderzoek met grote waarschijnlijkheid archeologische sporen zouden worden aangetroffen.

Aan de laag met vindplaatsen en waarnemingen werd sinds 2000 permanent gewerkt met wisselende inzet van mensen en middelen. Het werk aan de laag met zogenaamde beheerszones werd naar personeelsinzet toe sterker beïnvloed door beleidskeuzes en de evolutie van de regelgeving. Op deze laag werd minder systematisch ingezet. In de periode 2000-2003 startten enkele thematische inventarisatie- en evaluatieprojecten met als doel sites en beheerszones te evalueren en af te bakenen. Het ging onder andere om mottes en steentijdsites in de Kempen.

In dezelfde periode werkte het agentschap aan de uitwerking van zogenaamde *Lokale Archeologische Advieskaarten* (LAA's), met als doel archeologie te kunnen afstemmen op de ruimtelijke structuurplanning op gemeentelijk niveau. De LAA's werden slechts voor een beperkt aantal gemeenten opgemaakt en konden niet *up to date* gehouden worden. De doelmatigheidsanalyse⁶ voor de CAI pleitte in 2006 voor de opmaak van een zogenaamde kaart van “Gekende en Waardevolle Archeologische Sites” (GeWAS-kaart). De ontwikkeling van deze kaart bleef echter beperkt.

In 2009 werd het beleidsinitiatief “Opmaak van archeologische evaluatiekaarten” aangevat. Er werd afgestapt van de term GeWAS-kaart, en geopteerd voor de term *BEWAER-zones* (bekend en waardevol archeologisch erfgoed). In aanloop naar het Onroerenderfgoeddecreet werd de naam BEWAER-zone vervangen door archeologische zone. De opzet bleef gelijk, maar het vooruitzicht om aan deze zones rechtsgevolgen te koppelen maakte een meer systematische aanpak noodzakelijk.

Van 2009 tot en met 2011 was er nog geen sprake van een systematische screening van de CAI om archeologische zones af te bakenen en werd geopteerd om een aantal archeologische zones af te bakenen op basis van parate kennis van archeologen van het agentschap Onroerend Erfgoed. Een vlakdekkende screening van een testgebied bestaande uit de gemeenten Aalst, Erpe-Mere, Lede en Ninove, vormde hierop een uitzondering. Deze oefening maakte het mogelijk om een eerste inschatting te maken van de potentiële hoeveelheid archeologische zones voor heel Vlaanderen.

In 2012 werd grootschaliger gewerkt: een beduidend deel van de Vlaamse gemeenten werd gescreend in functie van de opmaak van een eerste gebiedsdekkende kaart. Per hoofdgemeente werd één zone

⁵ Gebaseerd op: VAN GILS M., COUSSERIER K., JANSEN I., MEYLEMANS E., ANNAERT R., MOENS J. & De Bie M. 2016: Screening van de gekende archeologie in Vlaanderen in functie van de inventaris van archeologische zones, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 49, Brussel, <https://doi.org/10.55465/EQFB3887> (geraadpleegd op 7 oktober 2021) en op COUSSERIER K., MARTENS M. & MEYLEMANS E. 2021: *Inventariseren van archeologisch erfgoed in Vlaanderen. Historiek, methodologie, doelstellingen en resultaten*, Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed 194, Brussel, <https://doi.org/10.55465/AXYF6458> (geraadpleegd op 7 oktober 2021).

⁶ S.N. 2006: *Doelmatigheidsanalyse Centrale Archeologische Inventaris*, opgesteld door de Stuurgroep CAI.

geselecteerd voor afbakening. Dit had een min of meer egale spreiding van de vóór eind 2012 af te bakenen archeologische zones tot doel. Het resultaat was evenwel geen representatieve staalkaart van de in Vlaanderen aanwezige gekende sites.

In 2012 werd daarnaast ook een reeks ankerplaatsen systematisch gescreend naar potentiële archeologische zones. Dit had tot doel een ruimere interpretatie van de archeologische waarde van de ankerplaatsen te bieden en daarmee het ‘verhaal’ van de ankerplaats te versterken.

In 2013 werd de doelstelling verlaten om te komen tot een kaart met een min of meer egale spreiding aan archeologische zones voor Vlaanderen en gekozen voor een thematische aanpak. In hetzelfde jaar screende het agentschap in samenwerking met enkele (inter)gemeentelijke en stedelijke archeologische erfgoeddiensten 280 van de toen 308 Vlaamse gemeenten. Bij deze screening werden in totaal 5288 potentiële archeologische zones opgelijst.

In 2015 werd in het kader van een thematische aanpak van de archeologische zones gewerkt aan de inventaris van historische stadskernen. Dit werk was gebaseerd op een onderzoek uit 2010 naar de karakterisering van nederzettingkernen op basis van het gereduceerd kadaster⁷. Een selectie van 58 historische stadskernen werd afgebakend als archeologische zone en later ook vastgesteld. Daarnaast werkte het agentschap nog de thema’s nederzettingen van de Bandkeramiek⁸ en prehistorische sitecomplexen in alluviale context uit.

Sinds 2017 werkt het agentschap aan de archeologische zones van het thema historische dorpskernen, eveneens gebaseerd op bovenvermeld onderzoek. Dit project zal uiteindelijk ook leiden tot een aantal wetenschappelijke archeologische zones van historische dorpskernen⁹. Bij de recente updates van de Onderzoeksbalans werden voor de thema’s paleolithicum¹⁰ en mesolithicum¹¹ lijsten van potentiële archeologische zones opgemaakt.

Bovenstaande historiek maakt duidelijk dat er al heel wat inventariserend werk heeft plaatsgevonden voor de opmaak van archeologische zones.

⁷ TYS D., BUYLE E., VERDURMEN I. & CANTERS F. 2010: *Vectorisering en karakterisering van nederzettingkernen op basis van het zgn. gereduceerd kadaster*, Skar-rapport 5, Brussel.

⁸ MEYLEMANS E., CORDEMANS K., VANMONTFORT B. & VAN GILS M. 2018: *Erosiegevoelige sites: Nederzettingen van de Bandkeramiek in Vlaanderen: inventaris en problematiek van beheer*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 102, Brussel, <https://doi.org/10.55465/XTEI2140>.

⁹ De GROOTE K., ANNAERT R., DEWILDE M. & VYNCKIER G. 2018: *Project historische dorpskernen. Kader en methode voor de inventarisatie van de historische dorpskernen in functie van de afbakening van archeologische zones*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 94, Brussel, <https://doi.org/10.55465/MZPG1348>.

¹⁰ Ryssaert C., Depaepe I., Perdaen Y., De Bie M., Van Peer P., Crombé P., Van Gils M., Van Baelen A. & De Wilde D. 2021: *Onderzoeksbalans archeologie in Vlaanderen versie 2, 01/06/2021: paleolithicum*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 191, Brussel, <https://doi.org/10.55465/FTOD7030>.

¹¹ Noens G., Van Baelen A., Verhegge J., Sergeant J., Crombé P., Bats M., De Bie M., De Wilde D., Perdaen Y., Van Gils M. & Vermeersch P. 2021: *Onderzoeksbalans archeologie in Vlaanderen, versie 2, 19/05/2021: mesolithicum*, Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed 188, Brussel, <https://doi.org/10.55465/TDMV8230>.

4 JURIDISCH KADER VASTSTELLEN VAN ARCHEOLOGISCHE ZONES

Het Onroerenderfgoeddecreet (12 juni 2013) definieert een archeologische zone als een zone waar op basis van waarnemingen en wetenschappelijke argumenten onderbouwd kan worden dat ze met hoge waarschijnlijkheid archeologische waarde heeft. Voor opname in de vastgestelde inventaris moet ze bovendien waarschijnlijk voldoende goed bewaard zijn (art. 4.1.3 van het Onroerenderfgoedbesluit).

Pas na het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juni 2013 en Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 was de vaststelling van de inventaris van archeologische zones mogelijk. Artikels 4.1.5 en 4.1.6 van het Onroerenderfgoedbesluit bepalen dat de vaststelling van een inventaris onroerend erfgoed enkel kan nadat de minister, na mededeling aan de Vlaamse Regering, een inventarismethodologie heeft vastgesteld. Dit gebeurde op 17 juli 2015. Deze methodologie beschrijft het afwegingskader dat gehanteerd wordt om de archeologische zones te waarderen en de wijze waarop de erfgoedwaarde moet omschreven worden¹².

De archeologische waarde van een archeologische zone moet worden beschreven in een archeologische nota die een stand van zaken biedt van de huidige kennis. Deze beschrijving moet gebaseerd zijn op archeologische waarnemingen en het archeologisch, historisch en/of natuurwetenschappelijk onderzoek dat in en voor de archeologische zone werd uitgevoerd. Op basis van deze archeologische nota worden vervolgens ook de erfgoedkenmerken beschreven in een samenvattend luik. Deze kenmerken zijn decretaal bepaald in het Onroerenderfgoeddecreet (art. 2.1.24°): “typologie, stijl, cultuur, datering, materiaal, biologische soort, thema of ander kenmerk”.

5 RECHTSGEVOLGEN VAN DE VASTSTELLING

Buiten vastgestelde archeologische zones is het toevoegen van een archeologienota bij een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen of voor het verkavelen van gronden verplicht indien de totale ingreep in de bodem 1000m² of meer beslaat en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000m² of meer bedraagt. Indien de aanvrager een natuurlijke of privaatrechtelijke rechtspersoon is en de betrokken percelen volledig gelegen zijn buiten woon- of recreatiegebied, bedraagt de norm voor de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 5000m². Ook bestaan er vrijstellingen voor specifieke situaties. Daarnaast gelden er buiten archeologische zones geen motiverings- en zorgplichten.

Vergunningsplichtige projecten binnen vastgestelde archeologische zones zijn al vanaf kleinere oppervlaktenormen verplicht tot een traject van preventieve archeologie. Vastgestelde archeologische zones hebben de volgende rechtsgevolgen in het kader van de archeologische erfgoedzorg:

- zorg- en motiveringsplicht voor elke administratieve overheid bij beslissingen over eigen werken of activiteiten met impact op vastgesteld erfgoed;
- verplichting tot het toevoegen van een archeologienota bij een aanvraag van een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen, indien de totale oppervlakte

¹² Ministerieel besluit tot vaststelling van de inventarismethodologie voor de inventaris van archeologische zones, 17/07/2015 [online], <https://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1025677¶m=inhoud&AID=1198970> (geraadpleegd op 15 september 2021).

van de aangevraagde ingreep 100m² of meer beslaat en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 300m² of meer bedraagt;

- verplichting tot het toevoegen van een archeologienota bij een aanvraag van een omgevingsvergunning voor het verkavelen van gronden, indien de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 300m² of meer bedraagt¹³.

De vastgestelde inventaris van archeologische zones is dus een belangrijk instrument om preventieve archeologie volgens het reguliere traject van de archeologienota mogelijk te maken op plaatsen waar reeds archeologie gekend is. Hiermee kunnen ook het aantal toevalsvondsten verminderd worden op gekende archeologische vindplaatsen¹⁴.

6 SAMENSTELLING EN ONTSLUITING VASTGESTELDE ARCHEOLOGISCHE ZONES

Het beleid beoogt een stapsgewijze, thematische inventarisatie en vaststelling van de archeologische zones. Na de vaststelling van de 58 historische stadskernen in 2016 volgden nog twee thematische pakketten, namelijk nederzettingen van de Bandkeramiek en prehistorische sitecomplexen in alluviale context. Beide thema's omvatten elk zes archeologische zones en werden in 2018 vastgesteld¹⁵.

De archeologische zones zijn opgenomen in de wetenschappelijke inventaris, als erfgoedobjecten in de online Inventaris Onroerend Erfgoed¹⁶. Aan erfgoedobjecten in de wetenschappelijke inventaris zijn geen rechtsgevolgen gekoppeld. Wanneer een archeologische zone vastgesteld wordt, en er juridische gevolgen worden aan gekoppeld, dan wordt voor die zone een aanduidingsobject aangemaakt, namelijk een fiche waarin alle informatie over het juridische statuut is verzameld.

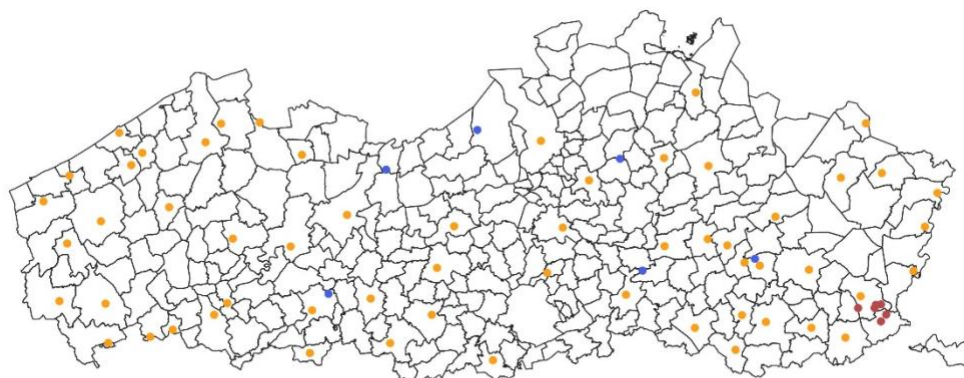
De Inventaris Onroerend Erfgoed bevat 170 (actieve) erfgoedobjecten die opgenomen zijn als archeologisch geheel (april 2021). Daarvan zijn er 70 vastgesteld als archeologische zone, namelijk de 58 historische stadskernen, zes nederzettingen van de Bandkeramiek en zes prehistorische sitecomplexen in alluviale context (Figuur 1).

¹³ Andere factoren die ook een rol spelen of er al dan niet een archeologienota noodzakelijk is, zijn o.a. bestemming op het gewestplan, bestaande lijninfrastructuur en ligging in een vastgesteld gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.

¹⁴ Overgenomen uit: VAN GILS *et al.* 2016, 5.

¹⁵ Gebaseerd op: Ministerieel besluit tot vaststelling van de inventarismethodologie voor de inventaris van archeologische zones, 17/07/2015 [online], <https://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1025677¶m=inhoud&AID=1198970> (geraadpleegd op 15 september 2021).

¹⁶ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/>

Figuur 1: Kaart met aanduiding van de vastgestelde archeologische zones (geel: historische stadskernen, blauw: prehistorische sitecomplexen in alluviale context, rood: nederzettingen van de Bandkeramiek).

7 LOPENDE INITIATIEVEN

De huidige afgebakende en vastgestelde archeologische zones vertegenwoordigen een klein deel van het gekende archeologisch bodemarchief. Met de screening uit 2013 werd geschat dat het aantal archeologische zones tussen circa 2800 en 6600 zou liggen.

Een belangrijk volgend thematisch traject is de afbakening van de archeologische zones van historische dorpskernen¹⁷. Voor deze kernen werd al een grondige inventarisatie uitgevoerd en verwerkt in een databank, wat resulteerde in 1057 dorpskernen. Het is de bedoeling om voor al deze kernen een erfgoedobject aan te maken in de wetenschappelijke inventaris en een selectie hiervan voor te stellen om vast te stellen als archeologische zone. Er is prioriteit gegeven aan de historische dorpskernen omdat deze een grote historische waarde hebben en hier een grote ruimtelijke druk is.

Met de recente update van de Onderzoeksbalans (2021)¹⁸ voor de periodes paleolithicum en mesolithicum werd de screening van 2016 voor deze prehistorische periodes bijgewerkt aan de hand van nieuwe gegevens in de CAI. Dit resulteerde in een aantal bijkomende potentiële archeologische zones. Het is de bedoeling om ook bij de volgende uit te werken hoofdstukken in de Onderzoeksbalans deze update van de screening mee te laten uitvoeren. Dit betekent dat indien de andere hoofdstukken van de Onderzoeksbalans worden geactualiseerd, meteen een lijst wordt gecreëerd van waardevolle archeologische zones per periode en dat het proces van overkoepelende selectie kan starten. Het agentschap besteedde in 2022 de update van het hoofdstuk Metaaltijden uit als studieopdracht. De thematische aanpak van de Onderzoeksbalans met de opsomming van potentiële archeologische zones per periode laat toe een representatieve staalkaart van archeologische zones en vastgestelde archeologische zones voor Vlaanderen op te bouwen.

¹⁷ DE GROOTE *et al.* 2018.

¹⁸ NOENS *et al.* 2021; RYSSAERT *et al.* 2021.

8 DOELMATIGHEIDSANALYSE RECHTSGEVOLGEN VASTGESTELDE ARCHEOLOGISCHE ZONES

Het doel van de vaststelling van archeologische zones is om via de rechtsgevolgen te komen tot een verantwoorde omgang met het gekende archeologisch erfgoed door het ex situ te bewaren en het bodemarchief om te zetten in kennis over het verleden van de mens en zijn leefomgeving. Om na te gaan of en hoe doelmatig de rechtsgevolgen van de vaststellingen zijn om kenniswinst te boeken en dus verlies van archeologische waarde en kenniswinst over ons verleden te beperken hebben we een analyse gedaan op de cijfers van de preventieve archeologie van 2016 tot augustus 2020. We analyseerden hierbij uitsluitend de archeologienota's van de historische stadskernen. Voor de andere vastgestelde archeologische zones¹⁹ waren er amper archeologienota's voorhanden gezien de vaststelling nog behoorlijk recent was en mogelijk ook omdat de ruimtelijke druk in die gebieden anders is. De dataset voor de andere archeologische zones was dus te klein om hier zinnige uitspraken te doen.

Onderstaande tabel vat de cijfermatige analyse samen waarop dit onderzoek gebaseerd is. Ze heeft, zoals eerder aangegeven, betrekking op de archeologienota's met aktenamen die gelegen zijn binnen vastgestelde archeologische zones (historische stadskernen) en gemeld zijn in de periode juli 2016 tot en met augustus 2020. Voor elk van deze archeologienota's is getracht om na te gaan of er een oorzakelijk verband was tussen het opmaken van de archeologienota en de ligging in een vastgestelde archeologische zone. In vraagvorm: "is deze archeologienota er gekomen omdat het gebied vastgesteld is als archeologische zone, of was deze archeologienota er ook geweest zonder de vaststelling?".

Of er een oorzakelijk verband is tussen de archeologienota en de ligging van het perceel in een vastgestelde archeologische zone hangt af van een aantal parameters. Per archeologienota is nagegaan, voor zover mogelijk, welke criteria uit artikel 5.4.1 en 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet aanleiding gaven tot het opstarten van het archeologisch traject. Daarvoor keken we in eerste instantie naar metadata die beschikbaar zijn via het archeologieportaal²⁰, namelijk het oppervlak van de betrokken percelen, het oppervlak van de bodemingreep en het gegeven of het project een verkaveling betrof. Voor een deel van de dossiers kon eenduidig uitgemaakt worden dat ze een oorzakelijk verband hadden met de ligging in een vastgestelde archeologische zone of juist niet. In andere gevallen kon geen uitsluitsel bekomen worden, maar waren er wel sterke indicaties in deze of gene richting. De tabel vertrekt vanuit de volgende klassen:

- archeologienota's waarbij de archeologische zone rechtstreeks de aanleiding was voor het vooronderzoek ("AZ causaal")
- gevallen waarin dat waarschijnlijk zo was ("AZ mogelijk causaal")
- situaties waarin de archeologienota er sowieso was gekomen, ook zonder vaststelling als archeologische zone ("AZ niet causaal")
- archeologienota's waarbij dat hoogstwaarschijnlijk zo was ("AZ mogelijk niet-causaal")
- situaties waarover onvoldoende informatie beschikbaar was ("onbekend")
- archeologienota's die het gevolg zijn van de ligging in een beschermde archeologische site die overlapt met een vastgestelde archeologische zone ("beschermde site")

Telkens is aangegeven welke criteria aanleiding gaven om dossiers in een bepaalde klasse onder te brengen.

¹⁹ 6 nederzettingen van de Bandkeramiek en 6 prehistorische sitecomplexen in alluviale context

²⁰ <https://loket.onroerenderfgoed.be>

Daarnaast ging de analyse na of het vooronderzoek al volledig was afgerond. Het is immers mogelijk dat de erkende archeoloog in de archeologienota nog geen uitsluitel kan geven of een opgraving aan de orde is. In die gevallen is aanvullend vooronderzoek nodig, na het aanvragen of bekomen van de omgevingsvergunning. Over de resultaten van dat aanvullende vooronderzoek wordt in een nota gerapporteerd. Die bevat dan de uiteindelijke maatregelen die aan de orde zijn en biedt een eindafweging. Vanuit het voorgaande kon voor elk dossier nagegaan worden of het vooronderzoek al volledig was afgerond (definitieve maatregelen gekend of nog in afwachting van aanvullend vooronderzoek).

Tot slot is nagegaan in hoeveel van de vooronderzoeken die definitieve maatregel, wanneer gekend, een opgraving betrof. In de tabel is dat uitgedrukt als een absoluut getal en als een verhouding tussen het aantal dossiers met opgraving en het aantal dossiers dat afgerond is. In deze tabel wordt onder de categorie “afgerond” het aantal archeologienota’s weergegeven waarvan het vooronderzoek al volledig is afgerond en de definitieve maatregelen dus al gekend zijn. In de andere categorie “opgraven” staat het aantal archeologienota’s waarvan de maatregel “opgraven” luidt.

type	aantal	reden	afgerond	opgraving	aandeel opgraving
AZ causaal	524		378	118	31,2%
	15	verkaveling, 300-3.000m ² projectgebied	12	3	
	359	niet-verkaveling, oppervlak ingreep 100-1.000m ²	266	74	
	113	niet-verkaveling, oppervlak bodemingreep >1.000m ² , projectgebied <3.000m ²	65	29	
	37	niet-verkaveling, oppervlak ingreep onbekend, projectgebied 300m ² -3000m ²	35	12	
AZ niet-causaal	203		141	77	54,6%
	21	verkaveling, projectgebied >3.000m ²	11	8	
	182	niet-verkaveling, oppervlak ingreep >1.000m ² , projectgebied >3.000m ²	130	69	
AZ mogelijk causaal	236		198	52	26,3%
	236	verkaveling onbekend, projectgebied 300-3.000m ²	198	52	
AZ mogelijk niet-causaal	168		140	37	26,4%
	168	verkaveling onbekend, projectgebied >3.000m ²	140	37	
onbekend	20				
Beschermde site	39				

Tabel 1: Cijfermatige analyse op basis van het archeologieportaal.

Hieronder volgen een aantal conclusies van de analyse van de cijfers weergegeven in bovenstaande tabel. Deze hebben betrekking op de 1.190 archeologienota’s die in de periode van 2016 tot augustus 2020 binnen de perimeter van de (vastgestelde) AZ-historische stadskernen werden ingediend.

- Het aantal archeologienota’s neemt toe door de vaststelling van de AZ-historische stadskernen. De verhouding ligt tussen factor x3,6 (727/203) en x2,4 (404/168).

////////////////////////////////////

- Ook het aantal opgravingen binnen deze archeologische zones neemt toe met factor 2,4-2,5 (195/77 of 89/37). Buiten de archeologische zones ligt het aandeel opgraving op 10,1% van de afgeronde trajecten van vooronderzoek. Binnen de AZ-historische stadskernen is dat 33,1% (284 op 857 afgeronde vooronderzoeken in archeologische zones).
- Het grotere aantal vooronderzoeken leidt tot een groter aantal opgravingen, niet enkel in absolute getallen maar ook verhoudingsgewijs. De factor is er opnieuw ongeveer x2,5.

We kunnen concluderen dat er niet alleen een groter aantal vooronderzoeken binnen archeologische zones (die leiden tot een groter aantal opgravingen) is, maar dat een vooronderzoek binnen archeologische zones verhoudingsgewijs ook veel vaker leidt tot een opgraving dan erbuiten, ongeacht of er een oorzakelijk verband is tussen de archeologische zone en de verplichting tot opmaak van een archeologienota. Dit suggereert dat de vaststelling als archeologische zone niet de eerste motor is van het hogere aandeel opgravingen, maar eerder de rijkdom van het bodemarchief in de historische stadskernen.

Mogelijk wordt dit versterkt door de aard van de ontwikkelingsprojecten en de mogelijkheden tot vooronderzoek met ingreep in de bodem in het kader daarvan. In historische stadskernen kiest de archeoloog namelijk vaker om dadelijk op te graven na het bureauonderzoek, zonder verder vooronderzoek, omdat er al meer informatie voorhanden is om de aanpak van de opgraving te bepalen. Hoewel de rijkdom van het bodemarchief de motor is van de opgravingen in de AZ-historische stadskernen, was 60% van de opgravingen niet gebeurd zonder de vaststelling als archeologische zone. In die zin is de vaststelling rechtstreeks verantwoordelijk voor deze opgravingen en was de bijhorende kenniswinst verloren gegaan zonder archeologische zone. Uitgaande van een gelijkmatig voorkomen van kenniswinst, ongeacht het oppervlak van de opgraving, zou dus 60% van de kenniswinst in de AZ – historische stadskernen verloren zijn zonder de vaststelling.

Hierbij moeten we de kanttekening maken dat dit normaal gesproken deels wordt opgevangen door het feit dat minstens een aantal van de bodemingrepen zou moeten leiden tot de melding van een toevalsvondst. Tot hoeveel meldingen dit zou leiden, is niet in te schatten. In het geval van de melding van een toevalsvondst kan het agentschap beslissen dat er een archeologisch onderzoek moet worden uitgevoerd. Dit onderzoek gebeurt onder zijn verantwoordelijkheid en tijdens de uitvoeringsfase van de werken.

Uiteraard spelen daarnaast in de praktijk ook nog factoren mee die leiden tot een ongelijkmatige verdeling van kenniswinst over opgravingen heen, maar de grootteorde is alvast duidelijk. **De vaststelling als archeologische zone lijkt dus inderdaad doelmatig te zijn om kenniswinst te boeken en archeologisch erfgoed ex situ te bewaren.**

Bij voorgaande analyse moet men wel in gedachten houden dat een aantal vereenvoudigingen en aannames nodig waren bij de gegevensanalyse. Zo staat de maatregel “opgraving” niet in alle gevallen gelijk met kenniswinst. Dat kan bijvoorbeeld gebeuren wanneer de opgraving de vorm aanneemt van een werfbegeleiding, zoals bij de aanleg van lijninfrastructuur wel vaker het geval is. In die situaties is een voorafgaand vooronderzoek niet mogelijk en gaat men dadelijk over tot opgraven, tegelijk met de uitvoering van de werken. De kans bestaat dan dat er uiteindelijk geen site aanwezig blijkt. Zekerheid op dat vlak kan enkel bekomen worden door ook de eindverslagen na de opgravingen te betrekken in de analyse. Door de graduele uitrol van het vernieuwde archeologische traject zijn die echter nog niet in voldoende mate voorhanden.

9 CONCLUSIE

De vastgestelde inventaris van archeologische zones is een belangrijk instrument in de preventieve archeologie op plaatsen waar reeds archeologie gekend is. Niet alleen zorgt dit instrument dat binnen het reguliere traject ook voor kleinere ontwikkelingsprojecten archeologienota's opgemaakt worden, maar ook dat een aantal toevalsvondsten kan vermeden worden op deze gekende archeologische vindplaatsen.

De analyse van de vastgestelde archeologische zones met als thema historische stadskernen toont aan dat 60% van de uitgevoerde opgravingen hier zonder de vaststelling niet zou zijn gebeurd. Hoewel de rijkdom van het bodemarchief de eigenlijke motor is van de opgravingen kunnen we stellen dat de vaststelling rechtstreeks verantwoordelijk is voor deze opgravingen en dat de bijhorende kenniswinst verloren zou gegaan zijn zonder vastgestelde archeologische zone. De vaststelling als archeologische zone lijkt dus inderdaad doelmatig te zijn om kenniswinst te boeken of om het verlies van kenniswinst te vermijden of te beperken en archeologisch erfgoed ex situ te bewaren.

Ook op de tweede vraag of de inspanningen in vastgestelde archeologische zones wel voldoende effecten genereren kunnen we positief antwoorden gezien in vastgestelde archeologische zones inderdaad meer kenniswinst geboekt wordt en het verlies van kenniswinst te vermeden wordt of te beperkt blijft door het archeologisch erfgoed ex situ te bewaren.

10 LITERATUUR

COUSSERIER K., MARTENS M. & MEYLEMANS E. 2021: *Inventariseren van archeologisch erfgoed in Vlaanderen. Historiek, methodologie, doelstellingen en resultaten*, Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed 194, Brussel, <https://doi.org/10.55465/AXYF6458> (geraadpleegd op 7 oktober 2021).

DE GROOTE K., ANNAERT R., DEWILDE M. & VYNCKIER G. 2018: *Project historische dorpskernen. Kader en methode voor de inventarisatie van de historische dorpskernen in functie van de afbakening van archeologische zones*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 94, Brussel, <https://doi.org/10.55465/MZPG1348>.

MEYLEMANS E., CORDEMANS K., VANMONTFORT B. & VAN GILS M. 2018: *Erosiegevoelige sites: Nederzettingen van de Bandkeramiek in Vlaanderen: inventaris en problematiek van beheer*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 102, Brussel, <https://doi.org/10.55465/XTEI2140>.

Ministerieel besluit tot vaststelling van de inventarismethodologie voor de inventaris van archeologische zones, 17/07/2015 [online], <https://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1025677¶m=inhoud&AID=1198970> (geraadpleegd op 7 oktober 2021).

NOENS G., VAN BAELEN A., VERHEGGE J., SERGANT J., CROMBÉ P., BATS M., DE BIE M., DE WILDE D., PERDAEN Y., VAN GILS M. & VERMEERSCH P. 2021: *Onderzoeksbalans archeologie in Vlaanderen, versie 2, 19/05/2021: mesolithicum*, Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed 188, Brussel, <https://doi.org/10.55465/TDMV8230>.

RYSSAERT C., DEPAEPE I., PERDAEN Y., DE BIE M., VAN PEER P., CROMBÉ P., VAN GILS M., VAN BAELEN A. & DE WILDE D. 2021: *Onderzoeksbalans archeologie in Vlaanderen versie 2, 01/06/2021: paleolithicum*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 191, Brussel, <https://doi.org/10.55465/FTOD7030>.

S.N. 2019: Beleidsnota 2019-2024 Onroerend Erfgoed ingediend door Matthias Diependaele, Vlaams minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed, Vlaams Parlement Stuk 139 (2019-2020) [online], <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/32247> (geraadpleegd op 7 oktober 2021).

S.N. 2021: *Visienota Lokaal Onroerenderfgoedbeleid, ingediend door de Vlaamse minister van financiën en begroting, wonen en onroerend erfgoed*, Vlaamse Regering, 2602 DOC.0194/2BIS, 25-26 [online], <https://beslissingenvlaamseregering.vlaanderen.be/document-view/6037C645339140000800036F> (geraadpleegd op 7 oktober 2021).

S.N. 2006: *Doelmatigheidsanalyse Centrale Archeologische Inventaris*, opgesteld door de Stuurgroep CAI.

TYS D., BUYLE E., VERDURMEN I. & CANTERS F. 2010: *Vectorisering en karakterisering van nederzettingsskernen op basis van het zgn. gereduceerd kadaster*, Skar-rapport 5, Brussel.

VAN GILS M., COUSSERIER K., JANSSEN I., MEYLEMANS E., ANNAERT R., MOENS J. & DE BIE M. 2016: *Screening van de gekende archeologie in Vlaanderen in functie van de inventaris van archeologische zones*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 49, Brussel, <https://doi.org/10.55465/EQFB3887> (geraadpleegd op 7 oktober 2021).

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be>

<https://loket.onroerenderfgoed.be>

//